

Mustapa Kemal ýalany

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 25 января, 2025

Mustapa Kemal ýalany MUSTAPA KEMAL ÝALANY

HDP-niň deňdeş başlygy (сопредседатель) Perwin Buldan partiýasynyň ýygnagynda şeýle diýdi:

– Respublika gurlan wagtyndaky ademi-merkeziýetçilik (децентрализация) we demokratiýa prinsipinden daşlaşyp, ýektekçilik sistemasyny döwrä sokup, ýüz ýyllyk ýykylşyk prosesini döretti.

Nutukda wehim hatalar bar. Biri, desentralizasiýalaşmak prinsipinden daşlaşılandygy hakdaky pikiri...

Desentralizasiýa-özygtyýarlylyk syýasy garaýşyny 1800-nji ýyllaryň başyndan bări gürrüñini etmek bolar.

Şol döwür Angliýa, Fransiýa, Russiýa basybalyjylykly döwletden imperiýa döwrüne geçdiler. "Imperializm" düşünjesiniň şol wagt orta çykmagy munuň netijesi boldy. Döwlet bazaryny gorap saklamak islän Italiýa (1861), Germaniýa (1871) bitewiliginı saklap, merkezi döwletlerini gurdy.

Şol wagt Osmanly döwletiniň derebegleri (döwlet emeldary bolan adamyň wagtyň geçmegi bilen döwletden arasy üzülip, özbaşdaklaşan feodal ýer eýeleri -t.b.) bilen meselesi bardy: Demirgazyk Afrikada Mämmedaly paşa, Rumelide Tepedelenli Aly paşa, Gündogar Anadoluda Kürt Babanzada, Bedirhani, Orta Anadoluda Çapanogullary, Günbatar Anadoluda Garaosmanogly...

Bu feodal han-begleriň köpüsü indi salgyt töläsi, esger beresi gelmeýärди. Döwletiň içindäki döwlet ýaly hereket edip, «özygtyýarlylykdan» «garaşszlyga» geçiş taýýarlygyny görýärdiler.

Soltan Mahmyt II derebegleri aýryp, merkezi döweleti güýçlendirmek üçin osmanly dolandyryş gurluşynda reformalary

geçirdi.

Şu günlerem dowam edýän separatistik kürt agressiýasynyň düýbi merkezi döwleti güýçlendiren şu reformalara garşy turan gozgalaň bilen tutuldy. 15 kürt topalaň bolup geçdi...

1900-njy ýyllaryň başynda sahna soltanzada Mehmet Sabahatdin çykdy. Mahmyt Jelaleddin paşa gaýynagasy Abdylhamyt II-ä garşy gidýändigi üçin ogullary Sabahatdindir Lütfullahy alyp, 1889-njy ýylda Ýewropa gaçmaga mejbür boldy.

Prins Sabahatdin Parižde liberal pikirler bilen tanyşdy. Edmond Demoleniň "Anglo-saksonlaryň üstünligi nämede?" ýaly kitaplaryndan täsirlendi.

Merkezi döwletiň güýçlendirilmegini öňe süren ittihatçylar (ýunionçylar) bilen ýoluny aýyrdы. "Teşebbüsü-şahsi we Âdemî Merkeziyet Jemgyýetini» gurdy.

Žurnalist Aly Kemal ýaly liberallara «Osmanly Ahrar fyrkasyny» gurdurdy. Saýlawlarda şowsuzlyga uçrady. Döwlet agdarlyşygyny amala aşyrmagá synanyşdy we ş.m.

Geleliň respublika döwrüne...

Şeýle diýilýär: «Mustapa Kemal kürtlere özygyýarlylyk sözünü berdi!» Kürtlere ýazylan hatlar bilen bir hatarda hiç bir resminamada beýle söz ýok.

Şeýle diýilýär: «Ýokary Halk Mejlisi (TBMM) 1922-nji ýylyň 10-njy fewralynda kürtlere özygyýarlylyj berýän gizlin kanunu kabul etdi». Şol gün mejlis ýygnagy bolmasa näme! Galyberse-de, kanun diýilýän zat ýerine ýetirilmek üçin çykarylýar, gizlin kanun kime gerek? Ýapa degmez samahyllylar...

Şeýle diýilýär: «Mustapa Kemal 1923-nji ýylyň 16-17-nji ýanwarynda Izmitde Stambulyň habar beriş serişdeleriniň öñünde eden çykyşynda kürtlere özygyýarlylyk sözünü berdi». Iň aň bulaşdyryjy gepem şunda. Aslynda Mustapa Kemalyň aýdany şudur: "Ädimme-ädim bütün ýurtda giň möçberde gönüden-göni halk gatlaklarynyň dahyllı we täsirli ýerli dolandyryş edaralarynyň gurulmagy syýasaty myzyň zerurlyklaryndandyr. Kürtleriň ýasaýan ýerlerinde-de syýasaty myz taýdan ädimme-ädim ýerli dolandyryş edaralarynyň gurulmagyny gerekli hasaplaýarys..."

Mustapa Kemal aslynda 1921-nji ýylyň Konstitusiýasyna goldanýardı:

"Türkiye geografiki ýerleşishi we ykdysady gatnaşyklary taýdan illere (welaýatlara), iller ilçelere (etraplara) bölünip, ilçelerem bujaklardan (arçynlyklardan) düzülýär». (10-njy madda).

«Welaýatlar sebitleýin işlerde kanuny sypata we özygyýarlylyga eýedir. İçerki we daşarky syýasat, şerigata, adalata, harby gulluga degişli işler, halkara-ykdysady gatnaşyklar we hökümetiň esasy salgylary bilen peýdasy birden köp welaýatlary öz içine alýan hususlar başga ýagdaylarda Ýokary Mejlis tarapyndan güýje girizilen kanunlara goldanyp, fondlar, mekdepler, bilim, saglygy gorayış, oba hojalyk, maldarçylyk, sosial kömek işleriniň düzgünleşdirilmegi we dolandyrylmagy welaýat mejlisleriniň ygtyýarlyklaryna girýär...” (11-nji madda).

Hawa, gürrüni edilýän – häzirem hereket edýän welaýat häkimliginiň ýörite dolandyryş edaralarynyň we başında munisipalitet başlygyň bolan saýlawlary bilen gelen ýerli mejlisler...

Bular Perwin Buldanyň pikirindäki desentralizasiýalaşmak däl.

Propaganda bilen taryh ýazylmaýar...

Soner YALÇYN.

«SÖZCÜ» gazeti, 04.11.2022 ý. Publisistika